

CIÈNCIES SOCIALS · 1R ESO

La Prehistòria

*Dossier de l'alumnat · Dels primers humans a l'Edat
dels metalls*

DOSSIER DE L'ALUMNAT · UNITAT 1

Presentació

Aquest dossier recull el contingut de la unitat, des dels primers humans fins al naixement de l'escriptura. A cada apartat hi trobaràs l'explicació, alguna caixa **«Saps que...?»** amb curiositats i un bloc d'**Activitats** per practicar.

Una part del tema —els canvis del Neolític i les seves conseqüències— la treballaràs amb la situació d'aprenentatge **«El gran canvi: va valer la pena el Neolític?»**, que tens en un document a part.

Nom i cognoms	
Grup	
Curs	2026-2027

1 Què és la prehistòria?

1.1 Una etapa sense escriptura

La **prehistòria** és l'etapa més llarga de la humanitat: comença amb l'aparició dels primers éssers humans, fa uns **2,5 milions d'anys**, i acaba amb la **invenció de l'escriptura**, fa uns 5.500 anys (cap al 3500 aC, a Mesopotàmia). Això vol dir que més del 99 % del temps que els humans hem viscut a la Terra... és prehistòria!

Per què l'escriptura marca el final de la prehistòria? Perquè és la frontera que separa dues maneres de conèixer el passat. De les societats que escrivien en conservem documents que ens expliquen com vivien. De les societats prehistòriques, en canvi, no en tenim cap text: **no ens van poder explicar res amb paraules**. Només ens han deixat les seves restes materials.

1.2 Les fonts arqueològiques: les pistes del passat

Com podem saber, doncs, com vivien els humans de fa centenars de milers d'anys? Gràcies a les **fonts arqueològiques**: totes les restes materials que les societats del passat van deixar enrere. Són com les pistes d'un cas de detectius. Les principals són:

- **Restes humanes**: ossos i dents, que ens informen de com eren físicament, què menjaven, quines malalties patien i quants anys vivien.
- **Eines i objectes**: pedres tallades, instruments d'os, ceràmiques, armes, joies... Ens diuen què sabien fer i com ho feien.
- **Restes d'aliments**: ossos d'animals, llavors, closques... Ens expliquen què menjaven i com ho aconseguien.
- **Habitatges i construccions**: coves ocupades, cabanes, poblats i monuments de pedra.
- **Art i enterraments**: pintures, gravats i tombes, que ens parlen del seu món simbòlic i de les seves creences.

La ciència que estudia aquestes restes és l'**arqueologia**. Els arqueòlegs i les arqueòlogues treballen en els **jaciments** (els llocs on es conserven les restes), on excaven capa per capa amb molta cura, anotant la posició exacta de cada troballa. Després, al laboratori, daten els materials, és a dir, calculen quants anys tenen, amb tècniques com el **carboni-14**.

SAPS QUE...?

Una mateixa cova pot haver estat ocupada durant desenes de milers d'anys per grups diferents. Per això els jaciments tenen **estrats**: capes de terra superposades, com les pàgines d'un llibre. Les capes més profundes són les més antigues. Si l'arqueòleg barreja les capes, el «llibre» queda desordenat per sempre. Per això excavar és una feina tan lenta i delicada!

1.3 Les etapes de la prehistòria

La prehistòria es divideix en tres grans períodes, segons el material amb què es fabricaven les eines i la manera de viure:

ETAPA	CRONOLOGIA APROXIMADA	CARACTERÍSTIQUES PRINCIPALS
Paleolític (pedra antiga)	2,5 milions d'anys – 10.000 aC	Caça i recollecció. Vida nòmada. Eines de pedra tallada.
Neolític (pedra nova)	10.000 aC – 6.000/4.000 aC (segons la zona)	Agricultura i ramaderia. Vida sedentària en poblats. Pedra polida, ceràmica i teixits.
Edat dels metalls	6.000/4.000 aC – escriptura	Eines i armes de coure, bronze i ferro. Artesans, comerç i primeres ciutats.

Atenció: aquestes dates són orientatives i varien segons el lloc del món. Els canvis no van passar a tot arreu alhora: quan al Pròxim Orient ja hi havia agricultura, a Europa encara es vivia de la caça.

ACTIVITATS

- 1 Explica amb les teves paraules per què la invenció de l'escriptura marca el final de la prehistòria.
- 2 Imagina que d'aquí a 2.000 anys uns arqueòlegs excaven la teva habitació. Fes una llista de cinc objectes que hi trobarien i explica què deduirien de cadascun sobre la teva manera de viure.
- 3 Ordena cronològicament les tres etapes de la prehistòria i escriu una característica de cadascuna.

2 L'evolució humana: el procés d'hominització

2.1 D'on venim?

Els éssers humans no hem existit sempre tal com som ara. Som el resultat d'un procés d'**evolució** de milions d'anys que anomenem **hominització**: el conjunt de canvis físics i culturals que van transformar uns primats africans en els humans actuals. Aquest procés va començar a l'**Àfrica**, el continent que és considerat el bressol de la humanitat.

Els canvis més importants del procés d'hominització van ser:

- **El bipedisme:** caminar drets sobre dues cames. Va deixar les mans lliures per transportar coses, fabricar eines i tenir cura de les cries.
- **L'augment de la capacitat cranial:** el cervell es va anar fent més gran i complex, cosa que va permetre pensar, planificar i imaginar.
- **La fabricació d'eines:** els humans som l'única espècie capaç de fabricar instruments per fabricar altres instruments.
- **El domini del foc:** va permetre escalfar-se, il·luminar, cuinar els aliments i protegir-se dels depredadors.
- **El llenguatge i el pensament simbòlic:** parlar va fer possible cooperar, transmetre coneixements i, més endavant, crear art i creences.

2.2 Les principals espècies humanes

ESPÈCIE	QUAN VA VIURE	QUÈ LA CARACTERITZA
Australopitec	Fa 4 – 2 milions d'anys	Encara no és del gènere humà, però ja camina dret. El fòssil més famós és la Lucy, trobada a Etiòpia.
Homo habilis	Fa 2,5 – 1,6 milions d'anys	El primer del gènere Homo. Fabrica les primeres eines de pedra (per això s'anomena «hàbil»).
Homo erectus	Fa 1,8 milions – 200.000 anys	Domina el foc i és el primer a sortir de l'Àfrica per poblar Àsia i Europa.
Homo de neandertal	Fa 230.000 – 30.000 anys	Viu a Europa durant les glaciacions. Fort i adaptat al fred, caça grans animals, té cura dels malalts i enterra els morts.

ESPÈCIE	QUAN VA VIURE	QUÈ LA CARACTERITZA
Homo sapiens	Fa uns 300.000 anys – actualitat	La nostra espècie. Apareix a l'Àfrica i s'estén per tot el planeta. Crea art, llenguatge complex i tecnologia cada cop més sofisticada.

Durant milers d'anys, sapiens i neandertals van **conviure a Europa**. Fa uns 30.000 anys, però, els neandertals es van extingir i l'*Homo sapiens* va quedar com l'única espècie humana del planeta. Els científics encara debaten per què: canvis climàtics, competència pels recursos... El que sí que sabem, gràcies a l'ADN, és que es van arribar a barrejar: molts humans actuals conservem un petit percentatge de gens neandertals.

SAPS QUE...?

A **Atapuerca** (Burgos) hi ha un dels jaciments més importants del món per estudiar l'evolució humana: s'hi han trobat restes humanes de fa més de 800.000 anys, les més antigues d'Europa occidental. I a **Talteüll**, a la Catalunya del Nord, es van descobrir les restes d'un caçador de fa uns 450.000 anys, conegut com l'home de Talteüll.

ACTIVITATS

- 1 Què és el bipedisme? Explica dos avantatges que va suposar per als primers humans.
- 2 Ordena cronològicament les cinc espècies de la taula i escriu, per a cadascuna, la seva «gran aportació».
- 3 Per què diem que l'Àfrica és el bressol de la humanitat?
- 4 Busca informació sobre la Lucy: quan i on es va trobar, i per què va ser un descobriment tan important.

3 El Paleolític: caçar, recol·lectar, sobreviure

3.1 Una vida nòmada

El **Paleolític** (paraula que ve del grec i significa «pedra antiga») és l'etapa més llarga de la prehistòria. Els humans del Paleolític eren **depredadors**: no produïen els seus aliments, sinó que prenien de la natura allò que necessitaven. Vivien de la **caça**, la **pesca** i la **recol·lecció** de fruits silvestres, arrels, ous i mol·luscs.

Com que depenien del que oferia el territori, eren **nòmades**: quan els recursos d'una zona s'esgotaven, o quan els ramats que caçaven migraven, el grup es traslladava a un altre lloc. S'aixoplugaven a l'entrada de **coves** i abrics rocosos, o construïen **cabanes** amb branques, ossos i pells.

3.2 La societat: viure en grup per sobreviure

Sols no haurien sobreviscut. Per això s'organitzaven en grups petits, d'unes 20 a 40 persones, units per llaços familiars: les **bandes** o clans. Tots els membres col·laboraven en les feines: caçar, recollir aliments, mantenir el foc, fabricar eines o tenir cura dels infants. Eren societats **igualitàries**: no hi havia rics ni pobres, perquè no s'acumulaven béns. Tot el que tenien s'ho havien d'endur a coll quan es traslladaven!

3.3 Les eines i el foc

Les eines paleolítiques eren de **pedra tallada**: colpejaven una pedra (sovint sílex) amb una altra per arrencar-ne fragments i obtenir vores tallants. Les primeres eines eren senzilles, com els **còdols tallats**, però amb el temps es van perfeccionar: **bifaços** (pedres tallades per les dues cares, com una navalla multiusos de l'època), puntes de llança, rascadors per treballar les pells, i agulles i arpons fets d'**os** i banya.

El gran salt tecnològic, però, va ser el **domini del foc**, fa uns 800.000 anys (alguns estudis el fan encara més antic). El foc ho va canviar tot: donava **llum** i **calor**, espantava els **depredadors**, permetia **cuinar** els aliments (més fàcils de digerir i més segurs) i es va convertir en el punt de trobada del grup: al voltant del foc es parlava, s'ensenyava i s'explicaven històries.

SAPS QUE...?

Cuinar els aliments amb foc va tenir un efecte inesperat: en facilitar la digestió, el cos va poder dedicar més energia al cervell. Alguns científics pensen que, sense la cuina, el nostre cervell no hauria pogut créixer tant. Es podria dir que *som humans, en part, gràcies a l'estofat!*

3.4 Art i creences: el naixement del món simbòlic

Fa uns 40.000 anys, l'Homo sapiens va començar a fer una cosa que cap altra espècie havia fet mai: **art**. En distingim dos tipus:

- **Art rupestre:** pintures i gravats fets a les parets de coves i abrics. Representaven sobretot animals (bisons, cavalls, cérvols) i mans, amb pigments naturals com l'ocre (vermell i groc) i el carbó (negre). Les coves d'**Altamira** (Cantàbria) i **Lascaux** (França) en són els exemples més famosos.
- **Art moble:** objectes petits que es podien transportar, com les **venus paleolítiques**, figuretes femenines de pedra o ivori que podrien estar relacionades amb la fertilitat.

No sabem del cert per què pintaven: potser eren rituals per afavorir la caça, cerimònies religioses o una manera d'explicar històries. El que sí que demostren és que aquells humans ja tenien **pensament simbòlic**: eren capaços d'imaginar i representar idees. També ho demostren els **enterraments**: els neandertals i els sapiens enterraven els seus morts, de vegades amb objectes i flors, cosa que fa pensar que es preguntaven què hi ha després de la mort.

ACTIVITATS

- 1 Per què els humans del Paleolític eren nòmades? Relaciona-ho amb la seva manera d'aconseguir aliments.
- 2 Per què diem que les societats paleolítiques eren igualitàries?
- 3 Explica tres canvis que el domini del foc va provocar en la vida quotidiana.
- 4 Quina diferència hi ha entre art rupestre i art moble? Posa un exemple de cadascun.
- 5 Per què els enterraments són una prova de pensament simbòlic?

4 El Neolític: la gran revolució

4.1 De depredadors a productors

Fa uns 12.000 anys, al final de l'última glaciació, va començar el canvi més important de tota la història de la humanitat: la **revolució neolítica**. En algunes zones del món, els humans van deixar de dependre només del que trobaven i van aprendre a **produir els seus propis aliments**:

- **L'agricultura:** van descobrir que, si plantaven llavors, podien collir-ne els fruits mesos després. Els primers cultius van ser cereals com el blat i l'ordi, i llegums com les llenties.
- **La ramaderia:** van domesticar animals per tenir carn, llet, pells i força de treball sempre disponibles: primer la cabra i l'ovella, després el porc i el bou. (El gos ja s'havia domesticat abans, al Paleolític, com a company de caça.)

Aquest canvi va començar al **Pròxim Orient**, en una zona anomenada el **Creixent Fèrtil** (els territoris regats pels rius Tigris, Eufrates i Nil), i des d'allà es va estendre lentament cap a Europa. A la península Ibèrica, el Neolític va arribar fa uns 7.500 anys per la costa mediterrània.

4.2 La sedentarització: neixen els poblats

Qui té un camp sembrat no pot marxar: ha d'esperar la collita. Per això l'agricultura va fer que els humans es tornessin **sedentaris**: es van establir en un lloc fix, a prop dels camps i de l'aigua, i van construir els primers **poblats** amb cases estables de tova, fusta i pedra. Alguns d'aquests poblats, com **Çatalhöyük** (a l'actual Turquia) o **Jerico**, van arribar a tenir milers d'habitants.

4.3 Nous invents, noves feines

La vida sedentària va estimular una onada d'invents que encara avui fem servir:

- **La ceràmica:** recipients de fang cuit per guardar el gra, transportar aigua i cuinar. Per primer cop es podien emmagatzemar aliments!
- **El teixit:** amb la llana de les ovelles i el lli es van començar a teixir robes, més lleugeres i adaptables que les pells.
- **La pedra polida:** les eines ja no només es tallaven, sinó que es polien fregant-les, cosa que les feia més resistents: destrals per desbosc, falçs per segar, molins de mà per moldre el gra.

4.4 Una societat que canvia

La revolució neolítica no va canviar només la manera de menjar: va transformar tota la societat. La producció d'aliments va generar **excedents** (més menjar del necessari per sobreviure), i els excedents ho van canviar tot:

- La població va **créixer**, perquè hi havia més aliment disponible i més estable.

- Va aparèixer la **divisió del treball**: com que no tothom calia que treballés al camp, algunes persones es van poder especialitzar (terrissers, teixidors...).
- Van començar els **intercanvis**: els excedents i els productes artesans es bescanviaven entre poblats.
- Van néixer les primeres **desigualtats**: qui acumulava més terres, ramats o excedents tenia més riquesa i més poder. Les societats van deixar de ser igualitàries.

SAPS QUE...?

Va ser un progrés, la revolució neolítica? No és tan senzill com sembla. Els primers pagesos treballaven més hores que els caçadors-recol·lectors, tenien una dieta menys variada i, en viure amuntegats amb els animals, patien més malalties infeccioses. A canvi, però, van guanyar seguretat alimentària i la possibilitat de créixer com mai. Els historiadors encara en debaten el balanç!

ACTIVITATS

- 1 Explica la diferència entre una economia depredadora i una economia productora.
- 2 Per què l'agricultura va obligar els humans a fer-se sedentaris?
- 3 Què són els excedents? Explica dues conseqüències que van tenir per a la societat.
- 4 Copia i completa una taula comparativa entre Paleolític i Neolític amb aquestes files: obtenció d'aliments, habitatge, mobilitat, eines, organització social.
- 5 Debat: la revolució neolítica va ser el millor invent de la humanitat o el principi dels problemes? Dona dos arguments a favor i dos en contra.

5 L'Edat dels metalls: cap a les portes de la història

5.1 Un material revolucionari

Fa uns 7.000 anys, al Pròxim Orient, els humans van fer un altre gran descobriment: si escalfaven certs minerals a temperatures molt altes, n'obtenien **metall**, un material que es podia fondre i modelar amb la forma desitjada, i que era més resistent i durador que la pedra. És la **metal·lúrgia**. Es van utilitzar tres metalls, que donen nom a tres etapes:

ETAPA	METALL	CARACTERÍSTIQUES
Edat del coure	Coure	El primer metall treballat. És tou: servia sobretot per a objectes petits i de prestigi.
Edat del bronze	Bronze (aliatge de coure i estany)	Molt més dur. Armes, eines i objectes de luxe. Les societats es jerarquitzaven.
Edat del ferro	Ferro	El més dur i abundant. Eines i armes a l'abast de molta més gent.

5.2 Artesans, comerciants i guerrers

Treballar el metall era complicat: calia conèixer els minerals, dominar els forns i tenir molta traça. Van aparèixer així els primers **artesans especialitzats** a temps complet. I com que els minerals com l'estany només es troben en llocs concrets, calia anar-los a buscar lluny: el **comerç** de llarga distància es va intensificar, i amb ell els contactes entre pobles.

Les societats es van fer més **jerarquitzades**: al capdamunt hi havia caps i guerrers, que controlaven els recursos i acumulaven armes i objectes de prestigi; també hi havia sacerdots, artesans, pagesos... Els poblats més rics es van **emmurallar** per protegir-se, i alguns van créixer fins a convertir-se en les primeres **ciutats**. Amb les ciutats van arribar la necessitat de comptar, registrar i administrar... i d'aquesta necessitat en va néixer l'**escriptura**, cap al 3500 aC a Mesopotàmia. La prehistòria s'acabava: començava la història.

5.3 El megalitisme: les primeres grans construccions

Entre el Neolític final i l'Edat dels metalls, moltes comunitats d'Europa van aixecar **megalits** (de *mega*, gran, i *lithos*, pedra): monuments fets amb grans blocs de pedra. Els principals són:

- **El menhir**: una gran pedra clavada verticalment a terra. Potser marcava un territori o un lloc sagrat.
- **El dolmen**: dues o més pedres verticals cobertes per una llosa horitzontal. Eren **tombes col·lectives**, sovint cobertes per un túmul de terra.

- **El cromlec:** un cercle de menhirs. El més famós és **Stonehenge** (Anglaterra), que podria haver funcionat com a santuari i calendari astronòmic.

Aixecar aquests monuments exigia la col·laboració de molta gent durant molt de temps: són la prova que aquelles societats ja estaven ben organitzades i tenien líders capaços de coordinar grans projectes col·lectius.

ACTIVITATS

- 1 Quins avantatges tenia el metall respecte de la pedra com a material per fer eines?
- 2 Per què el bronze va fer créixer el comerç de llarga distància? (Pista: pensa en l'estany.)
- 3 Explica què és un dolmen i quina funció tenia.
- 4 Per què diem que els megàlits demostren que les societats estaven ben organitzades?
- 5 Quina relació hi ha entre el naixement de les ciutats i la invenció de l'escriptura?

6 La prehistòria a casa nostra

No cal anar gaire lluny per trepitjar escenaris de la prehistòria: Catalunya conserva jaciments de totes les etapes, i alguns són molt a prop de Manresa i del Bages.

6.1 L'Abric Romaní (Capellades, Anoia)

Un dels jaciments **neandertals** més importants d'Europa. En aquest abríc de la cinglera del riu Anoia, grups de neandertals hi van acampar de manera intermitent durant desenes de milers d'anys. Les excavacions, que continuen actives cada estiu, hi han trobat fogars, restes d'animals caçats, eines de sílex i fins i tot empremtes de fusta, un material que gairebé mai es conserva.

6.2 Les Coves del Toll (Moià, Moianès)

A tocar del Bages, les Coves del Toll són conegudes com una de les «coves d'ossos» més riques d'Europa: hi han aparegut restes d'**óssos de les cavernes**, hienes, rinoceronts i altres animals de l'època glacial, juntament amb evidències d'ocupació humana del Paleolític i del Neolític. Es poden visitar i s'hi fan tallers de prehistòria.

6.3 La Roca dels Moros (el Cogul, les Garrigues)

Un dels conjunts més destacats d'**art rupestre llewantí**, l'estil propi de l'arc mediterrani peninsular, declarat **Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO**. A diferència de l'art de les coves del nord, aquí les escenes són a l'aire lliure i representen figures humanes en moviment: una famosa escena de dansa, caçadors, animals...

6.4 Les Mines Prehistòriques de Gavà (Baix Llobregat)

Les mines en galeria més antigues d'Europa. Fa uns 6.000 anys, comunitats neolítiques hi excavaven túnels per extreure **variscita**, un mineral verd amb què fabricaven collarets i ornaments que s'intercanviaven a centenars de quilòmetres de distància: una prova esplèndida del comerç neolític.

6.5 Dòlmens i menhirs arreu del territori

El megalitisme va deixar centenars de monuments a Catalunya, sobretot a l'Empordà, la Catalunya Central i el Solsonès. Un dels més coneguts és el dolmen de la **Cova d'en Daina** (Romanyà de la Selva).

SAPS QUE...?

El patrimoni arqueològic és **fràgil i únic**: un jaciment destruït no es pot tornar a excavar mai més. Per això la llei protegeix els jaciments i per això, si mai trobes una resta arqueològica, no l'has de tocar ni emportar-te-la: cal avisar les autoritats perquè els arqueòlegs la puguin estudiar en el seu context. Fora de context, un objecte perd gairebé tota la informació que podia donar.

ACTIVITATS

- 1 Situa en un mapa de Catalunya els cinc jaciments d'aquest apartat i indica a quina etapa de la prehistòria pertany cadascun.
- 2 Què feia especial la variscita de Gavà? Què ens demostra sobre les societats neolítiques?
- 3 Per què no t'has d'endur mai un objecte d'un jaciment, encara que «només» sigui un tros de ceràmica?

7 Glossari de la unitat

Arqueologia	Ciència que estudia el passat a partir de les restes materials que ens han deixat les societats.
Art rupestre	Pintures i gravats prehistòrics fets sobre les parets de coves i abrics rocosos.
Bipedisme	Capacitat de caminar dret sobre les dues extremitats inferiors.
Excedent	Quantitat de producció que sobra un cop cobertes les necessitats bàsiques del grup.
Font arqueològica	Resta material del passat (ossos, eines, construccions, art...) que aporta informació històrica.
Hominització	Procés evolutiu de canvis físics i culturals que va donar lloc als humans actuals.
Jaciment	Lloc on es conserven restes arqueològiques del passat.
Megàlit	Monument prehistòric construït amb grans blocs de pedra (menhir, dolmen, cromlec).
Metal·lúrgia	Conjunt de tècniques per obtenir i treballar els metalls.
Nomadisme	Forma de vida sense residència fixa: el grup es desplaça seguint els recursos.
Pedra polida	Tècnica neolítica de fabricar eines fregant la pedra fins a allisar-la i fer-la més resistent.
Pedra tallada	Tècnica paleolítica de fabricar eines colpejant una pedra per obtenir vores tallants.
Pensament simbòlic	Capacitat d'imaginar i representar idees mitjançant símbols: art, creences, rituals, llenguatge.
Revolució neolítica	Canvi de l'economia depredadora (caça i recollida) a l'economia productora (agricultura i ramaderia).
Sedentarisme	Forma de vida en un lloc fix, en poblats estables.